

Această gramatică a limbii latine, realizată de Claudia Tămănuceanu în timp și dispusă pe două volume, constituie un tratat care nu ar trebui să lipsească din biblioteca niciunui specialist cu arie de interes în diacronie, în lingvistică romanică, în gramatică, în limbaj juridic ș.a.m.d. Este un instrument profitabil, pentru juriști, în special, pentru latiniști și romaniști, în general, un câștig din toate punctele de vedere și un reper temeinic pentru toate gramaticile de profil subsecvente.

MARCELA CIORTEA

Universitatea „1 Decembrie 1918”

Facultatea de Istorie și Filologie

Alba Iulia, str. Unirii, 15–17

marcela.ciortea@gmail.com

MARCELA CIORTEA, *Formele verbale nepersonale în Divanul lui Dimitrie Cantemir*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2018, 269 p.

Opera marelui principe cărturar al Moldovei a suscitat de-a lungul timpului interesul unui număr mare de cercetători din diverse domenii (limbă și literatură, istorie, geografie, religie, drept), care s-au aplecat cu sârguință asupra diverselor aspecte cuprinse în filele lucrărilor cantemiriene. Nu a fost neglijat nici studiul faptelor de limbă și stil cu ajutorul cărora umanistul român și-a exprimat ideile. Structurile lingvistice ale limbii române, pe care însuși Cantemir o considera „brudie”, au fost investigate de exegeți precum Emil Petrovici, Ștefan Giosu, Dragoș Moldovanu, Adriana Babeți etc. Încadrându-se în această linie de cercetare, care vizează analiza textului românesc al cărturarului, Marcela Ciortea a publicat recent, la Alba Iulia, un studiu amănunțit asupra unor aspecte lingvistice mai puțin abordate de cantemiologi (dacă nu cumva chiar ignorate de unii): formele verbale nepersonale prezente la Dimitrie Cantemir. Lucrarea selectată de autoare pentru această cercetare este prima din cele trei opere majore scrise în română, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, elaborată în tinerețe de viitorul principe, pe când se afla la Constantinopol. Opțiunea pentru analiza acestui text este justificată în finalul *Introducerii*, cercetătoarea considerându-l „suficient de cuprinzător”, „autentic”, „reprezentativ pentru însăși epoca de început a limbii române literare și a literaturii române” (p. 18).

La origine o teză de doctorat, studiul Marcela Ciortea are meritul de a fi nu doar o analiză amănunțită a formelor verbale de acest tip din lucrarea cantemiriană (mai precis, din primele două cărți), ci o abordare mai amplă, vizând înregistrarea evoluției unor structuri de la limba latină la cea românească a lui Dimitrie Cantemir.

Pe parcursul a cinci capitole, sunt inventariate formele verbale nepersonale din primele două cărți ale *Divanului*, examinate cu atenție din punct de vedere morfologic și sintactic, fiind urmărită și modalitatea în care contribuie acestea la realizarea figurilor stilistice.

În partea introductivă (p. 5–18), autoarea expune atât stadiul cercetărilor lingvistice asupra *Divanului*, cât și considerații de ansamblu asupra problematicei modurilor nepersonale în română, dezvoltându-și metoda de lucru și eșantionul cercetat. Precizează terminologia cu care operează, stabilind că modurile *nepersonale* sunt cele lipsite de un indice desinențial pentru marcarea persoanei (infinitiv, gerunziu, participiu, supin) (p. 16).

Infinitivului îi este dedicat primul capitol al volumului (p. 19–61), prima secvență fiind rezervată infinitivului latinesc. Interesul autoarei se axează pe structurile morfo-sintactice ale limbii latine care au fost moștenite în română, ca urmare, tratamentul infinitivului predicat al completivelor infinitivale nu este luat în considerare. În mod firesc, urmează o scurtă prezentare a evoluției aceleiași forme verbale în română și analiza detaliată a ocurențelor acesteia în *Divanul* cantemirian. Diversele ipostaze ale infinitivului românesc sunt discutate atât din punct de vedere morfologic, cât din punctul de vedere al întrebunțării.

Gerunziul este tratat în al doilea capitol (p. 62–107), care începe, de asemenea, cu expunerea situației existente în latină (unde această formă verbală nominală are paradigmă incompletă, fiind defectivă de nominativ, la singular și plural, și de toate cazurile oblice la plural). Expunerea este susținută, la fel ca și în restul capitolelor, de o serie de exemple din autori latini aparținând perioadei clasice. Aspecte ale evoluției gerunziului în epoca târzie a latinei, când este concurat puternic de infinitiv și participiu prezent, sunt subliniate în finalul acestui subcapitol. În ceea ce privește gerunziul românesc, autoarea ia în discuție diversele opinii ale specialiștilor, pe care *Gramatica Academiei* (2005) le pune în acord, recunoscând gerunziului comportamentul verbal, adverbial, dar și nominal și adjectival (deși într-o mai mică măsură) (p. 64). Valoarea (pro)predicativă a gerunziului în raport cu un subiect în nominativ este observată de autoare în frecvențele construcții gerunziale, cu funcții circumstanțiale (temporală, condițională, cauzală), identificate în *Divanul* lui Cantemir (p. 98–99). Concluzia la care ajunge este că această formă „se păstrează exclusiv în registrul verbului, fără a trece în alte clase de cuvinte” (p. 107).

Problematica *participiului* este abordată în capitolul următor (p. 108–138), care are în deschidere, ca și precedentele, o privire în diacronie asupra participiilor latinești (evitându-se clasificarea lor în funcție de diateză și timp, ca în gramaticile de uz didactic). Participiul moștenit în limba română (provenit din participiul perfect pasiv latinesc) are la Cantemir o întrebuințare foarte apropiată de cea actuală, după cum constată cercetătoarea: intră în structura diatezei pasive și în alcătuirea unor forme compuse ale diatezelor activă și reflexivă (ca element formant invariabil), apare în construcții absolute, cu funcție de (pro)predicat și cu subiect propriu, are diverse compliniri sintactice, poate trece în alte clase de cuvinte, acceptă grade de comparație.

Supinul face obiectul discuției din cel de-al patrulea capitol (p. 139–152), în deschidere fiind expuse pe larg teoriile care susțin sau neagă existența acestei forme verbale în limba română. Pe linia cercetărilor din ultimii douăzeci de ani, care includ supinul în rândul formelor verbale nepersonale, autoarea este interesată de inventarierea tuturor ocurențelor acestora în lucrarea cantemiriană, identificând 40 de exemple, toate precedate de prepoziția *de*.

Ultimul dintre cele cinci capitole este și cel mai amplu, constituindu-se într-o fină analiză a valențelor expresive ale *verbului la mod nepersonal* în *Divan*. Este remarcată preferința lui Cantemir pentru valorificarea acestora prin includerea în structuri menite să „încânte ochiul, prin simetria construcției, și urechea, prin multitudinea procedeele sonore pe care le comportă” (p. 200). Amprenta limbilor clasice, îndeosebi a latinei, este observată și la nivel stilistic, cărturarul utilizând procedeele puse la îndemână de retorica și poetica antică. Printre figurile de construcție sintactică identificate de autoare în *Divan*, multe realizate după model latinesc, se numără inversiunea (p. 174–176), hiperbatul, care afectează mai ales structura formelor verbale compuse în care intră infinitivul și participiul (p. 176–180), gradația, realizată cu gerunzii și participii, a căror dispunere în frază duce la crearea unor secvențe metrice (p. 196–199), simetria, ramificarea ritmată și rimată etc. „Toate aceste procedee”, concluzionează autoarea studiului, „sunt rezultatul unei deosebite elaborări a textului și reprezintă o caracteristică a stilului principelui moldovean care s-a străduit să dea limbii române frumusețea celorlalte limbi cunoscute de el” (p. 200).

Volumul are în final o amplă bibliografie (p. 209–230), cuprinzând lucrări de istorie literară, monografii, numeroase studii și articole cu privire la tema abordată, urmată de *Indice de nume* și de două rezumate substanțiale în limbile franceză și germană.

Pentru că se cuvine, așa cum era de părere Apelles, ca „cizmarul să nu judece mai sus de sandală” (*ne supra crepidam sutor iudicaret* – Plinius cel Bătrân, N.H., 35.36), ne vom opri aici, invitând cercetătorii de specialitate la lectura acestui nou studiu dedicat *Divanului* cantemirian.

CLAUDIA TĂRNĂUCEANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Facultatea de Litere,
Iași, Bd. Carol I, 11
claudia.tarnauceanu@gmail.com